वैकुण्ठ इन्द्रः। इन्द्रः। जगती, ७, १०-११ त्रिष्टुप्।

अहं भुवं वसुनः पूर्व्यस्पतिरहं धनानि सं जयामि शश्वतः।
मां हवन्ते पितरं न जन्तवोऽहं दाशुषे वि भजामि भोजनम्॥ १०.०४८.०१

अहम्। वसुनः- सम्पदः। पूर्व्यः- मुख्यः। पतिः- पालकः। भुवम्- अभवम्। अहम्। शश्वतः धनानि- शाश्वतीः सम्पदः। सं जयामि। न जन्तवः- पुत्रा इव स्थिता उपासकाः। पितरम्- जनकम्। माम्। हवन्ते- आह्वयन्ति। अहम्। दाशुषे- दात्रे। भोजनम्- अनुभवम्। वि भजामि- विशेषेण ददामि ॥१॥

अहमिन्द्रो रोधो वक्षो अथर्वणस्त्रिताय गा अजनयमहेरधि।
अहं दस्युभ्यः परि नृम्णमा ददे गोत्रा शिक्षन्दधीचे मातरिश्वने॥ १०.०४८.०२

अहम्। इन्द्रः- ईशनाधिदेवता। अथर्वणः- चित्तवृत्तिनिरोधकस्य। थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः। वक्षः- चित्तम्। रोधः- रुद्धवान्। त्रिताय- भूर्भुवरादिभूमिकागतदेवतोपासकाय। अहेरधि- मेघोपलक्षितजडे। गाः- चिद्रश्मीन्। अजनयम्- ससर्ज। मातरिश्वने दधीचे- प्राणधारणाकुशलाय प्राणायामपरायणायेति भावः। गोत्रा- मेघान् गिरीन् वा जडप्रतीकान्। शिक्षन्- जीवोदकं चिद्रश्मिं वा बहिर्निःसारणायाध्यापयन्। अहम्। दस्युभ्यः- चोरेभ्यश्चोरभावनेभ्यो वा। नृम्णम्- वीर्यम्। परि आ ददे- आदत्तवानस्मि ॥२॥

मह्यं त्वष्टा वज्रमतक्षदायसं मयि देवासोऽवृजन्नपि क्रतुम्।
ममानीकं सूर्यस्येव दुष्टरं मामार्यन्ति कृतेन कर्त्वेन च॥ १०.०४८.०३

त्वष्टा- तनूकरणदेवता। मह्यम्- मे। वज्रम्- स्वायुधम्। अतक्षत्- ससर्ज। देवासः- देवताः। क्रतुम्- सङ्कल्पम्। मयि। अवृजन्- समपादयन्। मम- मे। अनीकम्- सेना। सूर्यस्येव- सूर्यरश्मय इव। दुस्तरम्- दुर्जया। कृतेन- पूर्वपुण्येन। कर्त्वेन च- आगामिपुण्येन च। माम्। आर्यन्ति- आर्यशीलं कुर्वन्त्युपासकाः ॥३॥

अहमेतं गव्ययमश्व्यं पशुं पुरीषिणं सायकेना हिरण्ययम्।

पुरू सहस्रा नि शिशामि दाशुषे यन्मा सोमास उक्थिनो अमन्दिषुः॥ १०.०४८.०४

यत्- यदा। मा- माम्। सोमासः- रसवन्तः। उक्थिनः- मन्त्रविदः। अमन्दिषुः- तर्पयन्ति। तदा। अहम्। गव्ययम्- चिद्रश्मिमयम्। अश्व्यम्- प्राणमयम्। पशुम्- सूक्ष्मदर्शनसम्पन्नम्। पश्यतीति पशुरिति यास्कः। पुरीषिणम्- उदकमयं मूलशक्तिधारामयम्। हिरण्ययम्- दीप्यमानम्। एतम्- धनम्। सायकेन- सायकोपलक्षितस्ववीर्येण। जयामि। पुरु सहस्रा- तानि अनन्तानि। दाशुषे- दात्रे। नि शिशामि- तीक्ष्णीकरोमि संस्करोमीति भावः॥४॥

अहमिन्द्रो न परा जिग्य इद्धनं न मृत्यवेऽव तस्थे कदा चन।

सोममिन्मा सुन्वन्तो याचता वसु न मे पूरवः सख्ये रिषाथन॥ १०.०४८.०५

अहम्। इन्द्रः- ईशनाधिदेवता। धनम्। न परा जिग्ये- न पराभावयामि। कदा चन- कदापि। मृत्यवे- मरणाय। न अव तस्थे- नावस्थितोस्मि। सोमं सुन्वन्तः- हे रसनिष्पादकाः। मा- मा। वसु- सम्पदम्। याचत- प्रार्थयत। पूरवः- मनुष्याः। मे- मम। सख्ये- मैत्र्यां सत्याम्। न रिषाथन- मा विनाशमापनुत॥५॥

अहमेताञ्छाश्वसतो द्वाद्वेन्द्रं ये वज्रं युधयेऽकृण्वत।

आह्वयमानाँ अव हन्मनाहनं दृळ्हा वदन्ननमस्युर्नमस्विनः॥ १०.०४८.०६

ये। वज्रम्- वज्रपाणिं। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् माम्। युधये- युद्धाय। अकृण्वत्- अकुर्वन्। तान्। शाश्वसतः- प्राणचलनयुक्तान्। द्वाद्वा- द्वन्द्वदृष्टिप्रतीकान्। आह्वयमानान्। नमस्विनः- मया नमितान्। अनमस्युः- अनम्यः सन्। अहम्। दृळ्हा- दृढान् मन्त्रान्। वदन्- ब्रुवन्। हन्मना- वज्रेण। अव अहनम्- हन्मि॥६॥

अभीदमेकमेको अस्मि निष्षाळभी द्वा किमु त्रयः करन्ति।

खले न पर्षान्प्रति हन्मि भूरि किं मा निन्दन्ति शत्रवोऽनिन्द्राः॥ १०.०४८.०७

इदम्- इदानीम्। एकः। एकम्- एकं शत्रुम्। अभि अस्मि- अभिभवामि। निष्षाट्- निःसहमानः सन्। द्वा अभि- द्वौ शत्रू च। अभि- अभिभवामि। माम्। त्रयः- त्रयः शत्रवश्च। किम्। कुर्वन्ति। खले- खलान्। विभक्तिव्यत्ययः। न- सम्प्रति। भूरि- प्रभूतान्। पर्षान्- निष्ठुरान्। प्रति हन्मि- नाशयामि। अनिन्द्राः- इन्द्रविरोधिनः। शत्रवः। किम्। मा- मामिन्द्रम्। निन्दन्ति- निन्दितुं शक्ताः ॥७॥

अहं गुङ्गुभ्यो अतिथिग्वमिष्करमिषं न वृत्रतुरं विक्षु धारयम्।
यत्पर्णयघ्न उत वा करञ्जहे प्राहं महे वृत्रहत्ये अशुश्रवि॥ १०.०४८.०८

अहम्। गुङ्गुभ्यः- गुंग्वादिभ्यः कुहूसिनीवालीराकादिभ्य इत्यर्थः। या गुंगू या सिनीवाली या राका या सरस्वतीत्यत्र गुंगूशब्देन राकासिनीवालीसाहचर्यात् कुहूरुच्यते। इयमुद्गीथव्याख्या। इष्करम्- इषः कर्तारम्। वृत्रतुरम्- आवरणभेदकम्। अतिथिग्वानम्- अतिथिपूजकमुपासकम्। इषं न- अन्नमिव। विक्षु- प्रजासु। धारयम्- दधार। पर्णयघ्ने- पर्णदवृक्षपातने। मरुत्कार्यमिदमिन्द्रेऽध्यस्यते। भौमभोगप्रतीको वृक्षः। इन्द्र अध्यात्मेच्छादानाय भौमभोगेच्छाबाधकः। उत वा- अपि च। करञ्जहे- क्षेमृनाशने। कृ विक्षेपे। किरति विक्षिपतीति करञ्ज इति शब्दकल्पद्रुमे। महे- महते। वृत्रहत्ये- आवरणनाशने। अहम्। प्र- प्रकर्षेण। अशुश्रवि- विश्रुतोऽभवम्॥८॥

प्र मे नमी साप्य इषे भुजे भूद्गवामेषे सख्या कृणुत द्विता।
दिद्युं यदस्य समिथेषु मंहयमादिदेनं शस्यमुक्थ्यं करम्॥ १०.०४८.०९

मे- मम। नमी- नमस्कारयुक्तः। इषे भुजे- अन्नभोगाय। साप्यः- आश्रितो भवति। अन्नदाता भवति। समिथेषु- आवरणान्धकारैर्जनितयुद्धेषु। यत्- यदा तद्रक्षणार्थम्। दिद्युम्- द्युतिम्। मंहयम्- प्रवृद्धां करोमि। गवामेषे- चिद्रश्म्याप्तये। सख्या- सख्याय च। द्विता- इत्थं द्विधा। कृणुत- तं कुर्वन्ति। आदित्- अनन्तरमेव। एनम्- एतम्। शंस्यम्- स्तुत्यम्। उक्थ्यम्- मन्त्रमयम्। करम्- करोमि॥९॥

प्र नेमस्मिन्ददृशे सोमो अन्तर्गोपा नेममाविरस्था कृणोति।

स तिग्मशृङ्गं वृषभं युयुत्सन्द्रुहस्तस्थौ बहुले बद्धो अन्तः॥ १०.०४८.१०

नेमस्मिन्- देवतांश उपासके। नेमशब्दोऽर्धशब्दपर्यायः। सोमः- रसः। अन्तः- हृदि। प्र- प्रकर्षेण भवति। गोपाः- तद्रक्षक इन्द्रः। अस्था- स्वायुधोपलक्षितस्ववीर्येण। नेमम्- सोमस्य रसस्यैकांशमेव। आविः कृणोति- आविष्करोति। सः- असाविन्द्रः। तिग्मशृङ्गम्- तीक्ष्णशृङ्गम्। वृषभम्- वर्षकमग्निं सोमं वा रक्षितुम्। युयुत्सन्- वृत्रैर्योद्धुमिच्छन्। बहुले- बहुषूपासकेषु। अन्तः- हृदि। बद्धः- रुद्धः। द्रुहः- विघ्नकराणि दुष्टभावनानि। तस्थौ- अधितिष्ठति आक्रमते॥१०॥

आदित्यानां वसूनां रुद्रियाणां देवो देवानां न मिनामि धाम।

ते मा भद्राय शवसे ततक्षुरपराजितमस्तृतमषाळ्हम्॥ १०.०४८.११

आदित्यानाम्- अखण्डप्रकृतिजानाम्। वसूनाम्- सम्पद्भूतानाम्। रुद्रियाणाम्- द्रुतगतीनाम्। देवानाम्। धाम- सदनम्। देवः- देवता सती। न मिनामि- न हिंसामि। ते- ता देवताः। अपराजितम्- अजेयम्। अस्तृतम्- अहिंसितम्। अषाळ्हम्- असह्यम्। मा- माम्। भद्रा- मङ्गळाय। शवसे- बलाय च। ततक्षुः- तनूकृतवन्तः॥११॥